Adam Smith'in Dehası

Mark Skousen,

Mart 2026.

Bu metin aslen IEA Tartışma Belgesi olarak yayınlanmıştır.

Yazar hakkında
Özet
Adam Smith meydan okuması
Newton'u taklit etmek
Smith sisteminin üç temel ilkesi
Rekabetin tutkuları dengelemede oynadığı kritik rol
Merkantilizm: Tekelcilik piyasa sistemine nasıl zarar verir?
Adam Smith'in merkantilizme alternatif yaklaşımı
Ekonomik büyüme kendi kendini nasıl besler?
Modeline ne ad vermeli?
'Doğal özgürlük sistemi'
Görünmez el iş başında.
Smith'in inanılmaz kehaneti
Ekonomik Özgürlük Endeksi, Adam Smith'in modelini doğruluyor.
Çözüm
Referanslar

Yazar hakkında

Doktora derecesine sahip Mark Skousen , Chapman Üniversitesi'nde başkanlık bursiyeri olup, burada Doti-Spogli Serbest Girişimcilik Kürsüsü'nü yürütmektedir. Ayrıca Oxford Kulübü'nde Makroekonomist Stratejist olarak görev yapmakta ve Adam Smith'i modern ekonominin kahramanı olarak gösteren *"Modern Ekonominin Oluşumu"* da dahil olmak üzere 25'ten fazla kitabın yazarıdır . **E-posta: mskousen@chapman.edu.**

Bu IEA Tartışma Belgesi, Adam Smith'in Milletlerin Zenginliği adlı eserinin yayınlanmasının 250. yıldönümü kutlamaları kapsamında 9 Mart 2026'da yayımlanmıştır. Bu belge, Adam Smith'in doğumunun 300. yıldönümü kutlamaları kapsamında 5 Haziran 2023'te İskoçya'nın Edinburgh kentindeki Panmure House'da ve 5 Kasım 2023'te Michigan'daki Hillsdale College'da sunulan bir konuşmanın gözden geçirilmiş versiyonudur.

Özet

- *Adam Smith, Milletlerin Zenginliği adlı* eserinde , bireylerin kendi çıkarlarını gözetmelerinin, onun 'doğal özgürlük sistemi' aracılığıyla yönlendirildiğinde kamu yararını da destekleyebileceğini savunur.
- Smith'in 'doğal özgürlük sistemi' üç temel üzerine kuruludur: azami bireysel özgürlük, adalet (hukukun üstünlüğü) ve güçlü rekabet.

- Rekabet, açgözlülüğü dizginleyerek ve kişisel çıkarları toplumsal yarar sağlayan sonuçlara yönlendirerek ahlaki bir düzenleyici görevi görür.
- Smith, merkantilizme ve devlet tarafından verilen tekellere şiddetle karşı çıkmış, ekonomik özgürlük ve serbest ticaretin daha büyük refah yarattığını savunmuştur.
- Ekonomik Özgürlük Endeksi gibi modern kanıtlar, Smith'in daha fazla ekonomik özgürlüğe sahip toplumların daha hızlı büyüme ve daha yüksek yaşam standartlarına ulaşacağı yönündeki tahminini desteklemektedir.
- İskoç filozofun modeli üçlü bir başarıya imza atıyor: azami özgürlük, bireysel gelişim ve kamu yararı, hepsi aynı anda.

> 'Adam Smith, ekonomi alanında birçok yönden Charles Darwin'in biyoloji alanında yaptığına benzer bir şey yaptı... yeni bir çerçeve' – Wesley Mitchell (2021 [1934]: 13)
>
> ' *Ulusların Zenginliği* ... kapitalizm ve onun ahlaki sonuçları hakkında yazılmış en önemli kitaptır... amacı insanları sadece daha iyi duruma getirmek değil, daha iyi hale getirmekti' – Jerry Z. Muller (2002: 51–2)
>
> 'Adam Smith'in ezici derecede önemli bir zaferi vardı: Rekabet koşulları altında kendi çıkarlarını gözeten bireylerin davranışlarının sistematik analizini ekonominin merkezine yerleştirdi' – George Stigler (1976: 1201)
>
> 'Bu eseri okuduğumuzda, Smith'ten önce siyasi ekonomi diye bir şeyin olmadığını hissediyoruz' – J.-B. Say (1827) [1]

Adam Smith (1723–1790), çok yönlü bir dahi olarak nitelendirilmiştir: Ekonomik büyüme ve verimliliğin anahtarı olarak uzmanlaşma ve 'iş bölümünü' savunması, küreselleşmeye ve serbest ticarete yol açan korumacılığa yönelik yıkıcı eleştirisi, merkantilist model altında merkezi planlamanın verimsiz 'istenmeyen sonuçlarını' ortaya koyması ve piyasa ekonomisini tanımlamak için 'görünmez el' terimini popülerleştirmesi nedeniyle.

Bu raporda, Hillsdale Koleji'nde verdiğim son konferanstaki 'görünmez el' doktrininin önemine dair görüşlerimi (Skousen 2012) takip etmek istiyorum.

Adam Smith, Milletlerin Zenginliği adlı eserinde cesur ve tartışmalı bir yol izledi. Özel bencilliğin kötülüğünü kamusal bir erdeme dönüştürmenin bir yolunu bulmayı ve bunu yaparken insan eylemini devrimleştirebilecek, insanları sadece daha iyi durumda değil, daha iyi hale getirebilecek bir ekonomik model inşa etmeyi amaçladı. Çağdaşlarının ve geçmiş ekonomi düşünürlerinin yardımından yararlandı, ancak kendi katkısı özel övgüyü hak ediyor. Her şeyi bir araya getiren ilk kişi oydu. İskoç filozof, ekonomi biliminin gelişiminde kusursuz olmaktan uzaktı, ancak bu "görünmez el" doktrinini mükemmelleştirme konusundaki eşsiz başarısı, modern tarihin en büyük zaferlerinden biri olarak kabul edilmelidir. [2]

Adam Smith meydan okuması

Adam Smith'in zamanında, vatandaşlara siyasi demokrasi ve ekonomik seçim özgürlüğü vermek tehlikeli olarak görülüyor ve kolayca kaos, anarşi ve hatta şiddete yol açabileceği düşünülüyordu. Geçmişte bu tür serbest piyasa politikaları toplumsal huzursuzluğa yol açmamış ve monarşinin düzeni ve hukukun üstünlüğünü dayatmasına neden olmamış mıydı?

Benjamin Friedman'a göre,

> *İnsanların kendi çıkarlarını gözetmelerinin, doğru algılasalar bile, daha geniş çapta faydalı sonuçlar doğuracağına dair hiçbir varsayım yoktu. Tam tersine, tamamen bireysel çıkarı gözetmek bir kusur olarak kabul ediliyor ve bu tür davranışlar için kullanılan standart sıfat 'kötü niyetli' idi.*

> *Bundan önce, on yedinci yüzyılın merkantilistleri de bireysel güdüyle hareket etmenin bir ulusun ekonomisini iyileştirebileceğinden şüphe duyuyorlardı; yaklaşımları ekonomik işleri yukarıdan aşağıya doğru yönetmekti.*
>
> *(Friedman 2021: 30)*

İskoç filozofa göre, insanlar ticari faaliyetlerinde dürüst, çalışkan ve adil olabilirlerdi. Aynı zamanda vahşi, bencil, açgözlü, şehvet düşkünü olabilirler, ticari dolandırıcılık ve aldatmaya başvurabilirler ve tekel gücünü, yolsuzluğu ve israfı teşvik etmek için hükümet ayrıcalıklarından yararlanabilirlerdi. Smith, *Milletlerin Zenginliği adlı* eserinde , "Aynı meslekten insanlar, eğlence ve neşe için bile nadiren bir araya gelirler, ancak konuşma genellikle halka karşı bir komplo veya fiyatları yükseltmek için bir planla sonuçlanır" diye uyarmıştır (Smith 1965 [1776]: 128).

Smith, Milletlerin Zenginliği adlı eserinin I. Kitabının sonunda toptancıları sert bir dille eleştirmiştir:

> *Ancak, herhangi bir ticaret veya üretim dalındaki bayilerin çıkarları, bazı yönlerden her zaman halkın çıkarlarından farklı, hatta zıt olabilir. Pazarı genişletmek ve rekabeti daraltmak her zaman bayilerin çıkarınadır.*
>
> *(1965: 250)*

Smith daha da ileri gitti. Kendi lehlerine yasa çıkarmaya çalışan iş insanlarından şüpheleniyordu:

> *Bu düzenden gelen herhangi bir yeni yasa veya ticaret düzenlemesi önerisi, uzun ve dikkatli bir şekilde, en şüpheci dikkatle incelenmeden asla kabul edilmemelidir. Bu, genellikle halkı aldatmak ve hatta baskı altına almak konusunda çıkarı olan bir grup insandan gelmektedir.*
>
> *(1965: 250)*

Adam Smith'in "kişi kendi çıkarını gözeterek sıklıkla toplumun çıkarını da destekler" (Smith 1965: 423) şeklindeki görünmez el doktriniyle bu ifadeleri nasıl uzlaştırabiliriz?

Smith, içinde bulunduğu çıkmazı düşündü: Çalışkanlık, tutumluluk, ihtiyat ve iyilikseverlik gibi olumlu erdemleri teşvik ederken aynı zamanda açgözlülük, bencillik ve dolandırıcılık gibi bencil tutkuları azaltacak bir ekonomik model geliştirmek mümkün müydü? Smith'in karşılaştığı zorluk oldukça büyüktü: Bireysel karar alma, herkesin seçim özgürlüğünü elinden almadan, herkesin yararına olacak şekilde kendi kendini düzenleyen, büyüyen bir ekonomiye nasıl yol açabilirdi?

Newton'u taklit etmek

Keşfine, "Daha ileriyi görebildiysem, bu devlerin omuzlarında durduğum içindir" sözüyle ünlü İngiliz bilim insanı Sir Isaac Newton'ın (1643–1727) geliştirdiği ilkeleri inceleyip uygulayarak ulaştı. Adam Smith için Newton, bu devlerden biriydi. Meslektaşlarının çoğu gibi, o da Newton'ın fiziksel evrenin yasalarına dair keşiflerinden, Newton'ın "doğal felsefe sistemi" olarak adlandırdığı şeyden derinden etkilendi.

Norris S. Hetherington'ın belirttiği gibi, 'Adam Smith'in ekonominin genel yasalarını keşfetme çabaları, Newton'un hareketin doğal yasalarını keşfetmedeki başarısının örneğinden doğrudan ilham almış ve şekillenmiştir' (Hetherington 1983: 497).

Newton'un hareket yasaları, düzenli ve uyumlu bir evreni açıklamıştır. Üç hareket yasasına dayanarak Newton, "yerçekimi kuvveti, cismin Dünya'dan uzaklığının karesiyle ters orantılıdır" gibi evrensel yasaları öne sürebilmiştir.

Aynı şekilde, Adam Smith de insan davranışının bazı basit kurallarını gözlemledikten sonra, ekonominin, Newton'un evreni gibi, düzenli ve kendi kendini düzenleyen bir yapıya sahip olduğu bir Newton ekonomisi yaratmaya ilham aldı. Ve bu kendi kendini düzenleyen piyasa mekanizması benimsendikten sonra, Smith, bunun

dünya ekonomilerini 'insanların en alt kademelerine kadar uzanan evrensel bir refaha' (Smith 1965: 11) taşıyabileceği konusunda ısrar etti.

Hatta Milletlerin Zenginliği'nde Smith'in, çok sayıda kural ve ekonomik davranış yasası içeren bir piyasa mekanizmasının geliştirilmesiyle Newton'u taklit etmeye nasıl çalıştığını görebilirsiniz . Birinci Kitabın III. Bölümünde Smith, 'iş bölümünün piyasanın kapsamıyla sınırlı olduğunu' yazar (1965: 17). Ve arz ve talebin dengeleyici bir fiyat oluşturmak için birlikte çalıştığı doğal ve piyasa fiyatı hakkındaki tartışmasında, Birinci Kitapta şöyle yazar:

> *Piyasaya sürülen miktar, fiili talebi karşılamaya yetecek kadar olduğunda ve fazlasını içermediğinde, piyasa fiyatı doğal olarak tüm malların fiyatlarının sürekli olarak yöneldiği merkez fiyata ulaşır.*
>
> *(1965: 57–8)*

Smith sisteminin üç temel ilkesi

Smith'in sisteminin sırrı neydi ki, serbest piyasa ticari toplumunun herkesin yararına olacak şekilde başarılı bir şekilde işlemesini ve istikrar kazanmasını sağladı? Ne yazık ki, bu eşsiz formülünü ancak IV. Kitabın sonundaki 651. sayfada öğreniyoruz! İş bölümü, sermaye yatırımı, ücretler ve kiralar, gümüş üzerine yaptığı açıklamalar ve merkantilizmin trajik sonuçları hakkındaki tüm tartışmalarından sonra, Adam Smith modelini özetleyen tek bir cümleyle karşılaşıyoruz. [3] Ama işte orada, IV. Kitabın sonunda ve V. Kitaptaki hükümet politikası önerilerine bir giriş olarak yer alıyor. Adam Smith, *Milletlerin Zenginliği'nde* basit üç aşamalı formülünü nihayet şu şekilde açıklıyor :

> ***Her insan, adalet*** *yasalarını ihlal etmediği sürece , kendi çıkarını kendi yöntemleriyle takip etmekte ve hem emeğini hem de sermayesini herhangi bir başka insanın veya insan topluluğununkiyle* ***rekabete sokmakta tamamen*** *özgürdür .*
>
> *(1965: 651; vurgu eklenmiştir)*

Bu alıntıdan da anlaşılacağı üzere, Smith'in modelinin işleyebilmesi için üç unsur (vurgulanmıştır) gerekiyordu: adalet, özgürlük ve rekabet. Smith'in temel modeli, dinamik rekabet koşulları ve oyunun doğru kuralları altında ekonomik özgürlüğün en üst düzeye çıkarıldığı bir modeldir.

Smith'in her bir unsuru nasıl uyguladığına bakalım:

1: Adalet ihtiyacı ve oyunun kuralları

Öncelikle Smith, adaletin sağlanmasında hükümetin olumlu ancak sınırlı bir rolü olduğunu düşünüyordu. Refah modelini tanıttıktan sonra, hükümetin yalnızca üç meşru amacını savundu: birincisi, savunma (silahlı kuvvetler toplumu istiladan korumak için gereklidir); ikincisi, polislik ve adalet yönetimi; ve üçüncüsü, kamu işleri ve belirli kurumlar (örneğin kamu eğitimi).

Onun modeli güçlü bir hukuk devleti gerektiriyordu. 'Kabul edilebilir bir adalet yönetimi'nin işleyen bir piyasa ekonomisi için şart olduğuna inanıyordu. Özgürlük ve mülkiyet haklarını koruyacak bir hukuk sistemini ve sözleşmeleri ve borçların ödenmesini uygulayacak bağımsız bir yargıyı savunuyordu. Genel olarak, İskoç profesör, 'skandal veya ahlaksızlık içermediği' sürece, çeşitli eğlence biçimleri de dahil olmak üzere toplumda azami derecede kişisel özgürlüğü destekliyordu (Smith 1965: 748). Smith saf bir özgürlükçü değildi.

Beşinci kitabında hemen vergilendirme konusuna değindi. 'Kolay vergileri' savundu. Aşırı vergilendirme ve gümrük vergilerinin yavaş büyümeye, karaborsaya, rüşvet ve yolsuzluğa yol açabileceğini belirtti. 'Vergi tahsildarlarının aşağılayıcı ve can sıkıcı ziyaretlerine sürekli maruz kalan' vergi mükelleflerine sempati duyduğunu ifade etti (Smith 1965: 880). Vergi sisteminin karmaşıklığını ve eşitsizliğini eleştirdikten sonra, genel

olarak vergi indirimleri önerdi, ancak katı tefecilik yasalarını ve bazı artan oranlı vergilendirme biçimlerini destekledi.

Kaçakçılık sorununu azaltmak için Smith, kaçakçılık ticaretinin konusu olan en önemli mal sınıfları üzerindeki vergileri düşürerek kaçakçılığa olan ilgiyi en aza indirmeyi savundu ve bu vergileri önemli ölçüde düşürdü. Örneğin, 1780'lerde çay üzerindeki vergi %119'du ve bu da İngiliz tüketicisinin ödemek zorunda kaldığı fiyatı iki katından fazla artırıyordu. Smith'in politikasını izleyen Başbakan Genç William Pitt, vergiyi %12'ye düşürdü. Sonuç olarak, çay söz konusu olduğunda kaçakçılık kârsız bir iş haline geldi ve vergi oranındaki büyük düşüşün ardından hükümetin vergiden elde ettiği gelirlerde önemli bir artış oldu. Eskiden kaçak olarak taşınan tüm çay artık gümrükten geçiyordu ve geçen miktardaki artış, vergi indirimini yaklaşık dokuz kat telafi edecek kadar büyüktü (bkz. Mitchell 2021: 79).

Smith'in ideal toplumu, medeniyeti teşvik ediyordu. Erdem, karşılıklı iyilikseverlik ve haksız ve hileli iş uygulamalarını yasaklayan medeni kanunlarla dolu olacaktı. Smith'in *Ahlaki Duygular Teorisi'ndeki* 'tarafsız gözlemci' , toplumun ahlaki standartlarını ve yargısını yansıtıyordu (Smith 2000 [1759]: 217 passim). Onun ekonomik insanı, başkalarına zarar vermeden işbirlikçi ve adil bir zihniyete sahipti. İyi bir ahlaki iklim ve hukuk sistemi, ekonomik büyümeye fayda sağlayacaktı. Smith, öz denetimi, öz disiplini ve iyilikseverliği teşvik etmek için sosyal kurumları – piyasayı, dini toplulukları ve hukuku – destekledi (Muller 1995: 2). Sonuçta, Adam Smith bir ahlak felsefesi profesörüydü.

2: Kendi ilgi alanlarını kendi istediği şekilde takip etme özgürlüğüne sahip olmak

İkinci olarak, Smith insanların büyük ölçüde öz çıkarlarıyla motive olduklarını fark etti. Öz sevgi güçlü ve köklü bir dürtüdür ve bunu reddetmek insan doğasını inkar etmektir. Kişinin her şeyden önce kendi çıkarlarını ve ailesini gözetmesi doğaldır. İnsanlar durumlarını iyileştirmek için neredeyse her engeli aşarlar. Evet, Smith insanlara karşı duyulan sempati önemini kabul etti, ancak çoğu zaman öz koruma öncelikliydi.

Mitchell'e göre Smith, 'her erkeğin içinde bir İskoç olduğuna' inanıyordu. İskoç, kendi çıkarlarını gözetmesiyle ünlüdür; 'esas olarak kendi servetini ilerletmeye odaklanan ve en iyi ne yapabileceğine karar vermede yüksek derecede kurnazlığa sahip bir kişidir' (Mitchell 2021: 16).

Smith'ten doğrudan alıntı yapacak olursak: 'Her birey, kendi durumunda, herhangi bir devlet adamının veya kanun koyucunun onun adına yapabileceğinden çok daha iyi yargıda bulunabilir' (Smith 1965: 423).

Mitchell, 'Toplumda Bilginin Kullanımı' adlı eserinde Hayek'in öne sürdüğü argümanı şu sözlerle önceden tahmin ediyor:

> *Vurgu, her insanın kendi koşullarını, Adam Smith'in ifadesiyle, yerel durumunda, çok daha iyi bildiği gerçeğine yapılıyor; sermayesini en iyi şekilde nasıl kullanacağına dair yargı yetkisi, ülkenin uzak başkentindeki herhangi birinden daha iyidir.*
>
> *(Mitchell 2021: 18; bkz. Hayek 1945)*

Smith'e göre, her zaman iyimser olan biri olarak,

> *Her bireyin kendi durumunu iyileştirme yönündeki doğal çabası, öylesine güçlü bir ilkedir ki, tek başına ve hiçbir yardıma ihtiyaç duymadan, toplumu zenginliğe ve refaha ulaştırmakla kalmaz, aynı zamanda insan yasalarının aptallığının işleyişini sıklıkla engellediği yüzlerce küstah engeli de aşabilir.*
>
> *(1965: 508)*

Alan Greenspan haklı olarak şu sonuca varıyor:

> *Adam Smith, zenginliğin katlandığı ve fırsatların bollaştığı dinamik bir toplum vizyonunu ortaya koydu. Bunu yaparken, dikkat çekici bir entelektüel dönüşüm gerçekleştirdi. Bu noktaya kadar, insanlar genellikle kişisel çıkarların peşinde koşmayı en iyi ihtimalle uygunsuz, en kötü ihtimalle ise*

> *günah olarak görüyorlardı. Smith ise, yasa ve ahlak sınırları içinde kaldığı sürece, kişisel çıkarların amacının tüm ulusun refahını artırdığını savundu.*
>
> *(Greenspan ve Wooldridge 2018: 6)*

3: Rekabetçi pazar

Ancak ideal bir toplum arayışında hayati bir eksiklik vardı. Smith'e göre, belirleyici faktör satıcılar, alıcılar ve çalışanlar arasında güçlü bir rekabet ortamına duyulan ihtiyaçtı.

Vatandaşların şehirlere göç etmesi ve ülkelerin daha fazla ticaret yapmasıyla mal, hizmet ve para alışverişi norm haline geldi. Ancak komşuyu sevmek ve ona önem vermek de çok güçlü bir duygu. Yahudi-Hristiyan ahlak kuralları olan "Komşunu kendin gibi sev" ve "Başkalarına, sana yapılmasını istediğin gibi davran" sürekli akıllarında yer alıyor.

Smith şöyle yazdı:

> *Fakat insan neredeyse sürekli olarak kardeşlerinin yardımına ihtiyaç duyar ve bunu yalnızca onların iyiliğinden beklemek boşuna olur. Eğer onların öz sevgilerini kendi lehine çevirebilir ve onlardan istediklerini yapmanın kendi yararlarına olduğunu gösterebilirse, daha başarılı olma olasılığı artar... "Bana istediğimi ver, sen de istediğini alacaksın" her böyle teklifin anlamıdır.*
>
> *(1965: 14)*

Daha önceki bir eseri olan Ahlaki Duygular Teorisi'nde belirttiği gibi : 'İnsan ne kadar bencil olursa olsun, doğasında başkalarının kaderiyle ilgilenmesini sağlayan bazı ilkeler olduğu açıktır...' (Smith 2000: 1).

Smith'e göre, üretim, tüketim ve değişimden oluşan ticari toplum hem satıcı hem de alıcı için karşılıklı olarak faydalıdır. Üreticinin kendi kazancını en üst düzeye çıkarma çıkarı vardır, ancak bunu yapabilmek için ticarette müşterilerin ihtiyaçlarına cevap vermesi gerekir. Bir anlamda, ticari rekabet insanları daha iyi vatandaş olmaya ve başkalarının ihtiyaçlarını dikkate almaya iter. Başkalarının ihtiyaçlarına en iyi şekilde odaklananlar en çok refah içinde yaşamıştır.

Benjamin Friedman'a göre, rekabetçi piyasa, açgözlülük ve para kazanma tutkularını birbirine karşı kışkırtarak 'temel enerjiyi değerli bir amaca yönlendirir' (Friedman 2021: 83).

Rekabetin tutkuları dengelemede oynadığı kritik rol

Smith nihayetinde, canlı bir rekabet sisteminin ticari açıdan sürdürülebilir bir toplumu canlandıracağı sonucuna vardı. Bu sistem, iş dünyasındaki aldatmacayı ve dolandırıcılığı ortadan kaldırmayabilir, ancak tutkuları dizginleyebilir, öz disiplini teşvik edebilir ve müşteri sadakatini ödüllendirebilir. Onun yeni modeli, herkes için barış ve refaha yol açacak kendi kendini yöneten bir sistemdi.

Rekabet güçlü bir araçtır. Müşterilerin ve tedarikçilerin işlerini başka yere taşıma yeteneği, müşteri hizmetlerini teşvik etmek için büyük bir motivasyondur. Smith'in kendisi de müşterilerini kaybetme korkusunun "hilelerini dizginlediğini ve ihmalkarlığını düzelttiğini" yazmıştır (1965: 129). Özetle, canlı bir rekabet, açgözlülük ve bencilliğin eylemlerini müşteri ihtiyaçlarını karşılama ve mutlu çalışanlar gibi iyi bir sonuca yönlendirecektir. Benjamin Friedman'ın açıkladığı gibi, "Müşterilerini aldatmakla veya onlara kaba davranmakla ünlenen balıkçılar veya kasaplar, potansiyel müşterilerinin bir sonraki tezgaha kaydığını göreceklerdir... Kaba veya iş birliğine yanaşmayan işçiler ücret kazanamayacaklardır" (2021: 82). Kısacası, "piyasanın dikteleri, medeni davranışa doğal bir yakınlık duyuyordu" (2021 82).

Robert Heilbroner'ın özetlediği gibi:

> *Kişisel çıkar... insanları harekete geçirir... [Ancak] yalnızca kişisel çıkarla hareket eden bir topluluk, acımasız vurgunculardan oluşan bir topluluk olurdu. Bu düzenleyici, toplumun tüm üyelerinin*

> *çatışan kişisel çıkarlarının sosyal açıdan yararlı bir sonucu olan rekabettir. Çünkü sosyal maliyeti düşünmeden kendi çıkarını en iyi şekilde yapmaya çalışan her insan, aynı durumda olan benzer şekilde motive olmuş bir grup bireyle karşı karşıyadır... Kişisel çıkarının kendisini ele geçirmesine izin veren bir insan, rakiplerinin araya girdiğini görecektir... bir durumda alıcısız, diğer durumda da çalışansız kalacaktır. Böylece, Ahlaki Duygular Teorisi'nde olduğu gibi, insanların bencil güdüleri etkileşim yoluyla en beklenmedik sonucu verecek şekilde dönüştürülür: sosyal uyum... Piyasanın özelliği, kendi koruyucusu olmasıdır. Üretim, fiyatlar veya belirli türdeki ücretler sosyal olarak belirlenmiş seviyelerinden saparsa, onları tekrar dengeye getirmek için güçler harekete geçer. Bu durum oldukça ilginç bir paradoks ortaya çıkarıyor: Bireysel ekonomik özgürlüğün zirvesi olan piyasa, aynı zamanda en katı işveren konumunda.*
>
> *(Heilbroner 1995: 55–7)*

Smith, ticaretin "yıkıcı önyargıları iyileştirdiğini... barbar ahlak kurallarını cilalayıp yumuşattığını... Ticaretin doğal etkisinin barışa yol açmak olduğunu" öğreten Baron Charles Montesquieu'nun izinden gitti (Montesquieu 1989 [1748]: 338). Montesquieu, Sir James Steuart ve dönemin diğer *filozoflarına* göre , tüccar ve para kazananın barışçıl, tarafsız, masum bir kişi olarak imajı, "o dönemin yağmacı orduları ve katil korsanlarıyla" keskin bir tezat oluşturuyordu (Hirschman 1997: 63). Ticaret siyasi düzeni iyileştirir: "Ticaret ruhu, beraberinde tutumluluk, ekonomi, ölçülülük, çalışma, bilgelik, sükunet, düzen ve düzenlilik ruhunu getirir" (Hirschman 1997: 71). Kısacası, Newton'un kendi kendini yöneten düzen evrenine çok yaklaştı.

Smith, ticaretin bu ilerici görüşünü destekledi. Ticaretin insanları eğitimli, çalışkan, dakik, güvenilir, öz disiplinli olmaya ve anlık hazlardan vazgeçmeye teşvik ettiğini öğretti.

Ahlak felsefecisi olarak Smith, açgözlülüğü veya bencilliği onaylamazdı. Ayn Rand'ın "bencilliği" bir erdem olarak adlandırmasından veya Walter Williams'ın "açgözlülüğü" iyi bir şey olarak nitelendirmesinden rahatsız olurdu. Bunları insan zaafları olarak kabul etti. Bununla birlikte, Smith bu temel güdülerin yasaklanamayacağını veya tamamen ortadan kaldırılamayacağını, yalnızca ticari toplumda caydırılabileceğini ve ılımlı hale getirilebileceğini ve olumlu eylemlere yönlendirilebileceğini fark etti. Dinesh D'Souza'nın Smith'i yorumladığı şekliyle,

> *Kapitalizm, tıpkı evliliğin şehveti medenileştirmesi gibi, açgözlülüğü de medenileştirir. Açgözlülük, şehvet gibi, insan doğamızın bir parçasıdır; onu kökünden sökmeye çalışmak boşuna olurdu. Kapitalizmin yaptığı şey, açgözlülüğü toplumun istek ve ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde yönlendirmektir.*
>
> *(2005)*

Özetlemek gerekirse, George Stigler, rekabetin rolünün Adam Smith'in ekonomiye yaptığı katkının en değerli unsuru olduğunu şu sözlerle ifade etmiştir: 'Adam Smith'in ezici derecede önemli bir zaferi vardı: bireylerin rekabet koşulları altında kendi çıkarlarını gözetme davranışlarının sistematik analizini ekonominin merkezine yerleştirdi' (Stigler 1976: 1201).

Merkantilizm: Tekelcilik piyasa sistemine nasıl zarar verir?

Smith, çıkarları iyilikseverliğe dönüştürmek ve kendi kendini düzenleyen bir sistem yaratmak için rekabetin kesinlikle şart olduğu sonucuna vardı. Tekel gücünün ve belirli şirketlere ve ticaret kuruluşlarına (Doğu Hindistan Şirketi gibi) tanınan "özel ayrıcalıkların" yüksek fiyatına kıyasla daha ucuz olan "doğal fiyatı veya serbest rekabetin fiyatını" tercih etti. Smith, ayrıcalıklı iş adamlarının alışkın olduğu "alçakça açgözlülüğe" ve "tekelin sefil ruhuna" (1965: 428) şiddetle karşı çıktı: Rekabet, daha düşük fiyatlar ve diğer malları satın almak için daha fazla para anlamına gelir; bu da daha fazla iş ve daha yüksek bir yaşam standardı demektir.

Smith'e göre, devlet tarafından verilen tekel gücü, dalkavukluk, yaltaklanma ve aldatma ile karakterize edilen bir siyasi toplum yaratmıştır (Muller 1995: 135). Tekel, hızlı ve kolay kârları ve israfçı tüketimi teşvik eder (Smith

1965: 578). Bugün buna 'kayırmacılık kapitalizmi' derdik. O, devletten ayrıcalık arayan tüccarların ve özel çıkarların savunucusu değildi. Yasama organlarını, iş insanlarının çıkarlarını desteklemekten kaçınmaya ve bunun yerine kamu yararına hareket etmeye ikna etmeye çalıştı.

IV ve V. kitaplar, merkantilizm olarak bilinen ticari tekel modeline yönelik bir saldırıya ayrılmıştı. Uzun süren araştırması sırasında Smith, çağdaş merkantilizm sisteminin devasa bir başarısızlık olduğu sonucuna vardı. Smith'in kitabının bu kadar uzun olmasının nedenlerinden biri, devletin ekonomiye yaptığı kapsamlı müdahaleyi titizlikle detaylandırmış olmasıdır. İkinci cildin (IV ve V. kitaplar) büyük bir bölümünü, kendisinin "Büyük Britanya'nın tüm ticari sistemine yaptığım çok şiddetli saldırı" olarak adlandırdığı, hükümetin ekonomiyi kötü yönetmesini eleştirmekle geçirdi (Phillipson 2010: 247'de alıntılanmıştır). Wesley Mitchell'in belirttiği gibi, hükümet kötü bir şekilde bir

> *Yurt dışından ithal edilebilecek veya ihraç edilebilecek malların şartlarına ilişkin bir dizi ustaca düzenleme... çok ayrıntılı ve detaylı bir gümrük politikası... hükümet, doğrudan teşvikler veya tekel ayrıcalıkları vererek belirli üretim alanlarını kesinlikle teşvik etmelidir... hükümet, her ticaret dalına giriş koşullarını belirlemelidir... yeterli çıraklık kuralları benimsemelidir... hükümet, herhangi bir mesleğe kabul şartlarını belirlemelidir... hükümet, elde edilen ücretleri düzenlemeli veya denetlemelidir. Ve böylece, ekonomik yaşamın neredeyse tamamı için; hükümetin, Adam Smith'in ulaşmak istediği amacı, yani ülkenin zenginliğinde mümkün olan en hızlı artışı sağlamak için, toplumun işlerine bin bir şekilde aktif müdahale gerektiren ayrıntılı bir ekonomik politikaya sahip olması gerekir.*
>
> *(Mitchell 2021: 16–17)*

Ticari çıkarlar ve siyasi güçler tarafından kontrol edilen, yerleşik devlet sisteminin bitmek bilmeyen bürokrasisi sonucunda, İngiltere ve Avrupa'da yüzyıllar boyunca çok az ilerleme kaydedildi.

İlerlemenin olmaması nedeniyle, geleneksel görüş, dünya ekonomisinin durgunlaştığı ve zenginliğinin sabitlendiği, dolayısıyla bir ulusun diğerinin pahasına büyüdüğü yönündeydi. Hükümetin koridorlarında iyi konumlanmış bazı kişiler iyi durumda olabilirken, büyük çoğunluk acı çekiyordu. Antik ve Orta Çağ uygarlıklarının ekonomileri ya köleliğe ya da farklı serflik biçimlerine dayanıyordu. Her iki sistemde de zenginlik büyük ölçüde başkalarının pahasına veya sömürü yoluyla elde ediliyordu. Bertrand de Jouvenel'in gözlemlediği gibi, 'Bu nedenle zenginlik, ele geçirme ve sömürüye dayanıyordu' (1999: 100). Sonuç olarak, devlet içeride hükümet tarafından yetkilendirilmiş tekeller kurdu ve yurtdışında sömürgeciliği destekleyerek, daha yoksul ülkelere altın ve diğer değerli malları ele geçirmek için ajanlar ve birlikler gönderdi. Smith'in yazdığı gibi, 'İhracatın teşvik edilmesi ve ithalatın engellenmesi, merkantilist sistemin her ülkeyi zenginleştirmeyi önerdiği iki büyük araçtır... 'Asıl mesele para kazanmaktır' (Smith 1965: 398, 607).

Adam Smith'in merkantilizme alternatif yaklaşımı

Açıkça görülüyor ki Adam Smith, çağdaş merkantilist sistemden ve yukarıdan aşağıya otoriter yönetimden memnun değildi. Bir sonraki soru şuydu: Eğer merkantilist politika az ya da hiç büyüme sağlamıyorsa, alternatif neydi? Daha iyi bir fikir bulana kadar kötü bir fikirden kurtulamazsınız.

Adam Smith, herkes için gerçek refahı sağlamanın bir yolunu ortaya koydu: İnsanlara rekabet ve hukukun üstünlüğü (adalet) koşulları altında azami özgürlüklerini verin. Bu sınırlar içinde, vatandaşlar ve işletmeler devletin müdahalesi olmadan istediklerini yapma özgürlüğüne sahip olacaklardı. Bu, iş gücünün, sermayenin, paranın ve malların serbest dolaşımı anlamına geliyordu. Ne yapacaklarına kendileri karar versinler.

Mitchell'e göre Smith şu sonuca vardı:

> *Milletlerin zenginliğinin en hızlı şekilde artmasının yolu, her bireye kendi emeğini ve sahip olduğu sermayeyi en iyi şekilde nasıl kullanacağına karar verme konusunda tam fırsat tanınmasıdır.*

> *Başka bir deyişle, hükümetler için en iyi politika, vatandaşlarının mesleklerine ve yatırımlarına mümkün olduğunca az müdahale etmektir.*
>
> *(Mitchell 2021: 15–16)*

Smith, hareket özgürlüğünün Tanrı tarafından verilmiş doğal bir hak olduğunu bile iddia etti. Şöyle yazdı:

> *Büyük bir halkın kendi ürünlerinin her birinden en iyi şekilde yararlanmasını veya stoklarını ve emeklerini kendileri için en avantajlı gördükleri şekilde kullanmasını yasaklamak, insanlığın en kutsal haklarının açık bir ihlalidir.*
>
> *(1965: 549)*

Bu dahice bir çözümdü: Hükümet mümkün olduğunca aradan çekilmeli ve bireylerin ve girişimcilerin sihirlerini göstermelerine izin vermeliydi.

Smith'in bu küçük hükümet formülünü 1755'e kadar desteklediğine dair kanıtlar var; o yıl ünlü sözünde şöyle demişti: "Bir devleti en düşük barbarlıktan en yüksek refah düzeyine taşımak için barış, düşük vergiler ve makul bir adalet yönetimi dışında pek bir şeye gerek yoktur; geri kalan her şey doğal akışın sonucu olarak gerçekleşir" (Smith 1982 [1795]: 322).

Daha da ilginç olanı ise şu devam satırlarıdır: 'Bu doğal gidişatı engelleyen, olayları başka bir yöne zorlayan veya toplumun ilerlemesini belirli bir noktada durdurmaya çalışan tüm hükümetler doğal değildir ve kendilerini sürdürmek için baskıcı ve tiran olmak zorundadırlar' (1982: 322).

Ekonomik büyüme kendi kendini nasıl besler?

Gelişen bir ekonomi, ulusların zenginliğinin arttığı bir ortamda, belki de Adam Smith veya Charles Montesquieu'nun öngördüğünün ötesinde, çok sayıda fayda sağlar. Benjamin Friedman, teknolojik ilerlemeler ve yeni icatlar yoluyla ekonomik büyümenin, tutkuları dizginlemekten daha fazlasını yaptığını ve ticari bir toplumda disiplini ve eğitim başarısını artırdığını belirtirken bu noktayı vurgular. Daha yüksek gelirler ayrıca, sosyal liberalleşmeyi, demokratik kurumları ve sanat ve eğlenceye daha fazla boş zaman ayırmayı teşvik ederek toplumun ahlaki standartlarını da yükseltir. 'Önemli unsurları arasında fırsat eşitliği, hoşgörü, ekonomik ve sosyal hareketlilik, adalet ve demokrasi yer alır' (Friedman 2005: önsöz).

Nitekim Friedman, bu daha yüksek ahlaki standarda ulaşmak ve Adam Smith'in uyardığı "ücret köleliği" sorunundan kaçınmak için sadece yüksek bir yaşam standardının değil, ekonomik büyümenin de gerekli olduğunu savunmaktadır: "...tüm alt sınıfların anlayışlarını sıklıkla uyuşturan büyük cehalet ve aptallık" (Smith 1965). Friedman'ın uyardığı gibi, "En zengin ulus bile gelir seviyeleri sabit kaldığında demokratik değerlerini riske atar" (Friedman 2005: arka sayfa).

Modeline ne ad vermeli?

Adam Smith, 1760'larda Fransa'da üç yıl geçirmiş olması nedeniyle, Fransız fizyokratlarının küçük devlet yaklaşımını 'laissez faire' olarak adlandırdıklarının farkındaydı.

Peki o zaman neden Milletlerin Zenginliği adlı eserinde 'laissez faire' terimini kullanmaktan kaçındı ? Muhtemelen 'laissez faire', modern bir terim kullanacak olursak, 'sınırsız kapitalizmi' çok iyi temsil ediyordu. Adam Smith için, yasama organının vatandaşların 'bizi rahat bırakın' taleplerine karşılık olarak hiçbir şey yapmaması yeterli değildi. Laissez faire, insan tutkularına hiçbir sınır koymuyordu ve bencilliğin ve 'açgözlülük iyidir' tutumunun bir savunması gibi görünüyordu.

'Doğal özgürlük sistemi'

Ayrıca, kalıcı refah için yeni bir mekanizma yarattığına inandığı için kendine ait bir terim istiyordu. Bence kasıtlı olarak Newton'un 'doğal felsefe sistemi'ni (doğal felsefe, 18. yüzyılda fizik bilimlerine verilen isimdi) taklit etmeyi seçti. Sonuç olarak, devrim niteliğindeki modeline 'doğal özgürlük sistemi' adını verdi ve bu ismi, adalet, özgürlük ve rekabeti birleştiren üç yönlü modelini özetlediği IV. Kitabın son bölümünde iki kez kullandı. Buna 'doğal özgürlüğün açık ve basit sistemi' diyor (1965: 651). Bazen de 'mükemmel özgürlük' olarak adlandırdı. Smith, *Milletlerin Zenginliği'nde* 'doğal özgürlük' terimini on kez, 'mükemmel özgürlük' terimini ise on altı kez kullanıyor .

Brad DeLong'a göre Smith, "özgürlüğü" seçiyor çünkü "insanlara emekleri ve mallarıyla istediklerini yapma özgürlüğü tanıyor", "doğal"ı seçiyor çünkü insan doğasıyla uyumlu ve "sistem"i seçiyor çünkü genel bir ilke statüsüne genişletilebiliyor ve genişletiliyor. DeLong, Smith'in vizyonunu şu şekilde özetliyor:

> *İnsanların eşyaları ve emekleriyle ne yapmak istediklerine kendileri karar vermelerine izin verin; böylece kendilerini büyük ve son derece verimli bir toplumsal iş bölümüne yerleştirirler. Kişisel çıkar, insanları değer yaratmaya odaklar. Rekabet, kişisel çıkarın sömürüyü gerçekleştirmeye yönelik her türlü dikkat dağıtıcı odağını dizginler.*
>
> *(DeLong 2019)*

Görünmez el iş başında.

Smith, modelini tanımlamak için "görünmez el" metaforunu da nadiren kullandı. Bireyler ve işletmeler rekabet ve adalet sınırları içinde özgürlüklerini en üst düzeye çıkarırlarsa, herkesin -tüm kamuoyunun- bundan fayda göreceğini düşünüyordu. En ünlü sözü şudur: Her birey "niyetinin bir parçası olmayan bir amacı gerçekleştirmek için görünmez bir el tarafından yönlendirilir... Kendi çıkarını gözeterek sıklıkla toplumun çıkarını da gözetir" (Smith 1965: 423).

Birkaç yıl önce Hillsdale Koleji'nde Adam Smith üzerine verdiğim bir konferansta, "görünmez el" teriminin *Ahlaki Duygular Kuramı* (1759) ve *Milletlerin Zenginliği* (1776) kitaplarında yalnızca birer kez kullanılmış olmasına rağmen, amacının önemsiz olmadığını savundum. Her iki kitapta da "görünmez el" gizemli bir şekilde kitabın tam ortasında ortaya çıkıyor ve bu da doktrin olarak merkezi önemini gösteriyor. Tanrı görünmez bir Tanrı'dır ve çoğu özel bireyin eylemleri de öyledir.

Dahası, modelinin üç temel unsuru olan adalet, rekabet ve özgürlüğün güçlü bir şekilde geliştirilmesi, tüm katılımcılara fayda sağlayacak ve kapitalizmin olumsuz yönlerini en aza indirecektir. Özetle, Adam Smith, ticari aktörler 'doğal özgürlük sistemi'nden geçerken, bencil çıkarlarını kamu yararına dönüştüren bir elek veya filtre ustaca yarattı. Bunu yaparak, bireylerin özel eylemleri 'sıklıkla' toplumun yararına oldu. Modeli, ticari aldatmacaları ve dolandırıcılıkları ortadan kaldırmadı, ancak bunları en aza indirdi ve tutkuları dizginledi.

Smith'in inanılmaz kehaneti

Adam Smith yeni tezinden heyecan duyuyordu. Üç aşamalı modelinin, 'halkın en alt kademelerine kadar uzanan evrensel bir refaha' yol açacağına söz vermişti (Smith 1965: 11). Bu vaadini uzun yıllar boyunca sürdürdü. Daha önce de belirtildiği gibi, 1755'te şöyle ilan etmişti: 'Bir devleti en düşük barbarlıktan en yüksek refah düzeyine taşımak için barış, düşük vergiler ve makul bir adalet yönetimi dışında çok az şey gereklidir; geri kalan her şey doğal akışın sonucu olarak ortaya çıkar' (Smith 1982: 322).

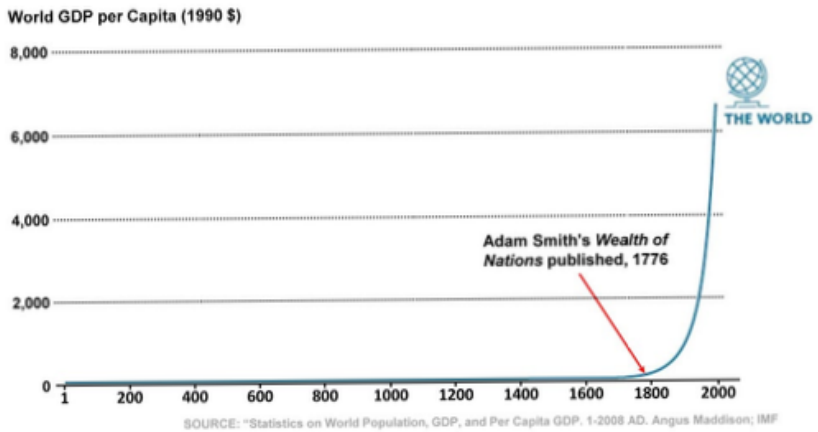
Bu çok büyük bir vaatti, ancak sadece zenginlerin ve güçlülerin değil, sıradan insanların da ilgisini çekti. *Milletlerin Zenginliği,* çalışan insanı Hobbesvari bir dünyanın angaryasından kurtarmanın bir formülünü sunuyordu. Artık günde 16 saatlik işlerden, geçimlik ücretlerden ve 40 yıllık yaşam süresinden kurtulacaklardı. Bu, sadece İngiliz işçisinin değil, Fransız köylüsünün, Alman işçisinin, Çinli gündelik işçinin ve Amerikalı

göçmenin de hayal gücünü ve umudunu yakalayabilecek bir şeydi. Çalışma veya kendi işini kurma özgürlüğü, herkesi günlük işlerin zincirlerinden kurtarabilirdi.

Günümüzde buna yakın birçok isim var: laissez faire, serbest girişim, görünmez el ve serbest piyasa kapitalizmi. Ancak Smith, 'doğal özgürlük sistemi'ni tercih etti.

Nitekim, Şekil 1'de gösterildiği gibi, tahmini doğru çıktı.

Şekil 1: Dünya Kişi Başına GSYİH (1990 $)

Kaynak: Dünya Nüfusu, GSYİH ve Kişi Başı GSYİH İstatistikleri, 1-2008 MS. Angus Maddison; IMF

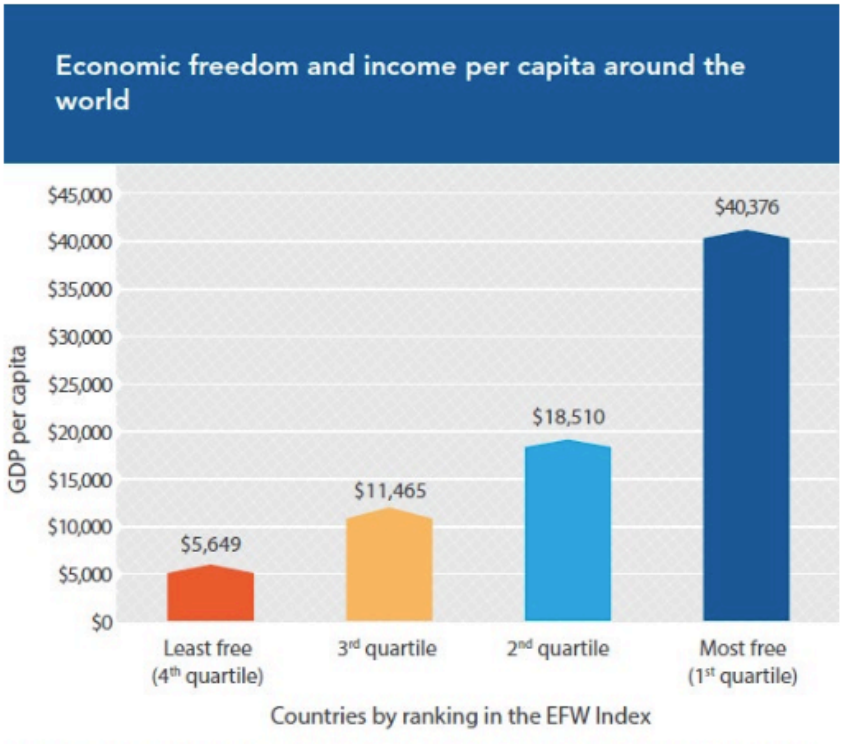
Ekonomik Özgürlük Endeksi, Adam Smith'in modelini doğruluyor.

1990'ların başlarında, Michael Walker'ın yönetiminde ve Milton ve Rose Friedman'ın da aralarında bulunduğu kişilerin desteğiyle Fraser Enstitüsü, Adam Smith'in modelini yansıtan ampirik bir model geliştirdi. Ekonomik özgürlüğün ne ölçüde daha yüksek bir yaşam standardına yol açtığını belirlemeyi amaçladılar. Yıllık rapor, beş kritere dayanarak yüzden fazla ülke için ekonomik özgürlük düzeyini ölçen bir endeks oluşturuyor:

1. Hükümetin büyüklüğü
2. Mülkiyet hakları ve yasal yapı
3. Sağlam para
4. Ticaret politikası
5. Düzenleme

Daha sonra, satın alma gücü paritesi açısından kişi başına düşen gelire dayalı büyüme oranlarıyla ekonomik özgürlük düzeyini karşılaştırdılar. Çalışmaları, daha fazla ekonomik özgürlüğün daha yüksek yaşam standartlarına yol açtığını ve özellikle yoksul ülkelerin ekonomilerini liberalleştirdiklerinde daha iyi durumda olduklarını doğrulamaktadır (Şekil 2).

Şekil 2: Dünyada ekonomik özgürlük ve kişi başına düşen gelir

Kaynaklar: James Gwartney, Robert Lawson ve Joshua Hall, Dünyanın Ekonomik Özgürlüğü: 2018 Yıllık Raporu, Fraser Enstitüsü, 2018, s. 18. Kişi başına gelir, Dünya Bankası'nın 2017 Dünya Kalkınma Göstergeleri'nden alınan, 2011 ABD doları cinsinden sabit satın alma gücü paritesiyle ölçülen 2016 kişi başına GSYİH'dir.

Dahası, daha liberalleşmiş ekonomik politikalar benimseyen ülkeler daha hızlı büyüme eğilimindedir. 'Özellikle düşük başlangıç gelir düzeyine sahip ülkeler, politikaları ekonomik özgürlüğü desteklediğinde hızla büyüyebilir ve gelir merdiveninde yükselebilirler' (Gwartney, Lawson ve Hall 2013: 38). Buna ek olarak, dünya nüfusunun en yoksul %10'u, daha fazla ekonomik özgürlüğü destekleyen kurumları benimsediklerinde daha fazla gelir elde eder (2013: 22).

Çözüm

Adam Smith'in serbest piyasa ekonomisinin savunucusu olmadığını veya özgürlükçüden ziyade sosyal eşitlikçi olduğunu iddia eden uzmanlar için şu gözlemle sözlerimi sonlandırıyorum:

Adam Smith modeline ne ad verdi? Ona 'sosyal adalet sistemi' demedi. Ona 'ekonomik eşitlik sistemi' demedi. Hayır, ona 'doğal özgürlük sistemi' dedi. Özgürlük onun en büyük idealiydi.

Adam Smith bugün dünyamızı görseydi, yaşam standardındaki dramatik yükselişten etkilenir ve bunun büyük ölçüde politikalarının, özellikle de küreselleşmenin etkisinden kaynaklandığına ikna olurdu. Amerikan istisnaiyetine şaşırmazdı. Sonuçta, 1776'da Amerika'nın 'dünyada gelmiş geçmiş en büyük ve en güçlü ülkelerden biri' olacağını öngörmüştü (Smith 1965: 588).

Aynı zamanda, hükümet müdahalesinin boyut ve kapsamındaki artışa, devasa ulusal borca, karmaşık ve yüksek vergi oranlarına şüphesiz şiddetli bir tepki gösterecek ve muhtemelen merkantilist bir dönemin daha yaşanmasına ve doğal özgürlük ideal modelinden uzaklaşmaya tanık olup olmadığını merak edecekti.

Yine de, 1776'da yazdığı zamanki gibi iyimserliğini koruyacağından şüpheleniyorum:

> *Herkesin kendi durumunu iyileştirmek için gösterdiği tekdüze, sürekli ve kesintisiz çaba... çoğu zaman, hükümetin savurganlığına ve yönetimin en büyük hatalarına rağmen, işlerin doğal olarak iyileşme yönünde ilerlemesini sürdürmeye yetecek kadar güçlüdür.*

(1965: 326)

Referanslar

Danhert, CE, ed. (1974). *Adam Smith, Edebiyatçı ve Ekonomist* . Açıklama.

DeLong, B. (2019). Adam Smith: Toplum ve 'doğal özgürlük sistemi' (www.bradford-delong.com)

D'Souza, D. (2005). Kapitalizm açgözlülüğü nasıl medenileştirir? (www.dineshdsouza.com/articles/civilizinggreed.html)

Friedman, BM (2005). *Ekonomik Büyümenin Ahlaki Sonuçları* . Random House.

Friedman, BM (2021). *Din ve Kapitalizmin Yükselişi* . Alfred Knopf.

Greenspan, A. ve A. Wooldridge (2018). *Amerika'da Kapitalizm: Bir Tarih* . Penguin Press.

Gwartney, JD, RA Lawson ve J. Hall (2013). *Dünyanın Ekonomik Özgürlüğü* . Fraser Enstitüsü.

Hayek, FA (1945). Toplumda bilginin kullanımı. *American Economic Review* , Eylül.

Heilbroner, RL (1995). *Dünyevi Filozoflar* . 7. baskı. Simon & Schuster.

Hetherington, NS (1983). Isaac Newton'ın Adam Smith'in doğal ekonomi yasaları üzerindeki etkisi. *Fikirler Tarihi Dergisi* 44(3): 497–505.

Hirschman, AO (1997). *Tutkular ve İlgi Alanları* , 2. baskı. Princeton Üniversitesi Yayınları.

Jouvenal, B. de. (1999). Ekonomi ve İyi Yaşam: Siyasi Ekonomi Üzerine Denemeler. Dennis Hale ve Marc Landy tarafından düzenlenmiştir. Transaction.

Lai, C.-C. (2000). *Adam Smith Uluslar Arasında: Ulusların Zenginliği'nin Çevirileri ve Kabulü* . Oxford University Press.

Mitchell, WC (2021) [1934]. *Ekonomik Teori Türleri Üzerine Ders Notları* . Hassell Street Press.

Montesquieu, C. (1989) [1748]. *Yasaların Ruhu* . Cambridge Üniversitesi Yayınları.

Muller, JZ (1995). *Adam Smith Kendi Zamanında ve Bizim Zamanımızda* . Princeton Üniversitesi Yayınları.

Muller, JZ (2002). *Zihin ve Piyasa: Modern Avrupa Düşüncesinde Kapitalizm* . Knopf.

Norman, J. (2018). *Adam Smith, Ekonominin Babası* . Basic Books.

Phillipson, N. (2010). *Adam Smith: Aydınlanmış Bir Yaşam* . Yale Üniversitesi Yayınları.

Rothbard, MN (1995). *Adam Smith Öncesi Ekonomik Düşünce* . Edward Elgar.

Skousen, M. (2012). Görünmez elin merkeziliği. Konferans, Yapıcı Alternatifler Merkezi, Hillsdale Koleji, 31 Ocak.

Skousen, M. (2022). *Modern Ekonominin Oluşumu* . Routledge.

Smith, A. (2000) [1759]. *Ahlaki Duygular Kuramı* . Prometheus Kitapları.

Smith, A. (1965) [1776]. *Milletlerin Zenginliğinin Doğası ve Nedenleri Üzerine Bir Araştırma* , ed. Edward Cannan. Modern Kütüphane.

Smith, A. (1982) [1795]. *Felsefi Konular Üzerine Denemeler* . Liberty Fund.

Stigler, GJ (1976). Profesör Smith'in başarıları ve başarısızlıkları. *Siyasal Ekonomi Dergisi* 84(6): 1190–1213.

Ekonomi İşleri Enstitüsü
2 Lord North Street
Londra SW1P 3LB
Tel 020 7799 8900
e-posta iea@iea.org.uk

---

1. J.-B. Say'in 1827'de Louis Say'e yazdığı mektup; Lai'de (2000: 81) alıntılanmıştır. ↩

2. Adam Smith'e olan övgüm, Smith'in 'devrimci olmadığını' iddia eden Jesse Norman (Norman 2018: giriş) ve Smith'in 'doğru olan hiçbir şey ortaya koymadığını ve ortaya koyduğu her şeyin yanlış olduğunu' savunan Murray Rothbard (Rothbard 1995: 435) ile keskin bir tezat oluşturmaktadır. Her ikisi de Smith'in 'görünmez el' doktrininin geliştirilmesinin devrimci ve benzersiz doğasını görmekte başarısız oldular. ↩

3. Smith'in eseri, Rothbard'ın (1995: 425) ifadesiyle 'dağınık, belirsiz ve karmaşık' olmasıyla ünlüdür. Sonuç olarak, İncil gibi, *Milletlerin Zenginliği* de sayısız yoruma açıktır. Her düşünce ekolü, Smith'in *başyapıtında* kendine uygun bir şeyler bulur . ↩